

"יעקב"

נתיבות שלום

פרשת ויצא, פרשתו של יעקב אבינו, העוסקת ומספרת איך יצא יעקב אל העולם לעסוק בעסקי עוה"ו ולהוליד בנים, שהיא כולה חלק מתורתן של אבות, קוטב ענינה הוא הקדושה שהיא מדתו של יעקב, וכמ"ד בנוסח ברכת המזון קדושנו קדוש יעקב, שנתקן עה"פ (ישעיה כט) והקדישו את קדוש יעקב, כי ענין הקדושה מתייחס ליעקב. וכהסיפור ממרן הס"ק מלכוביץ' זי"ע שפ"א לא אמר תורה בשבת ויצא, ושאל אותו על כך תלמידו הרה"ק רבי שלום מוילייקה ז"ל, ואמר לו הס"ק כי בפרשה זו מלמדת לנו התורה איך שיעקב אבינו עסק בכל עניני עוה"ו, איך שבנה בית ואיך שהוליד בנים ואיך שסיבב את עסקיו עם לבן בפרשת עקודים נקודים וברודים, שהכל היה בקדושה עליונה, ומכל זה נהיה תורה הקדושה, ללמדנו דרך שכאשר יהודי עוסק בענינים הגשמיים כראוי וכיאות לשמו ית' הריהו יכול להעלות את הכל למדרגות הגבוהות ביותר עד שנהיה מהם חלק התורה. וכמו שאנו מזכירים בהושענות, למען חלק מפצל מקלות בשקתות המים, שלכאו' דומה כי אין זה מעשה כה הגון, אך לאמתו של דבר הרי אנו מזכירים זאת כזכות הגדולה ביותר של יעקב, ומבקשים למען מפצל מקלות, שהיו לו כזונות עליונות ונשגבות בפצל ברהטים כידוע לי"ת, וכך כל מעשיו של יעקב היו בקדושה עליונה והן גופי תורה.

והנה יש בתורה ג' ענינים, מצות עשה, מצות לא תעשה, ועניני רשות. וג' האבות הק' הם היסודות לג' חלקי התורה האלו. אברהם אבינו היתה מדתו מדת החסד שהיא מדת האהבה, וכמ"ד אברהם אהבי (ישעיה מא). וזהו תורתו של אברהם, כאמור שכל הפרשיות של אברהם כמסופר בתורה הן פרשיות של חסד ואהבה, ואברהם הוא היסוד לכל רמ"ח מצות עשה של התורה ששורשם מדת אהבה, וכמרומו בגימ' של אברה"ם העולה רמ"ח. ויצחק שמדתו מדת הגבורה שהיא מדת היראה, כמ"ד פחד יצחק (בראשית לא), תורתו היא היסוד לכל המצות לא תעשה שבתורה, ששמירתן תלויה בעיקר במדת היראה לידע דאית דין ואית דיין. ויעקב אבינו הוא יסוד התורה לעניני רשות. וכמ"ד וידו אוחזת בעקב עשו, עק"ב ר"ת קדש ע'צמך ב'מותר, שיעקב עשה תורה מכל עניני רשות, וכמרומו במאחז"ל (ברכות כו:). יעקב תיקן תפלת ערבית שהיא רשות, שמכל זה נעשה תורה שלמה. ובבית אברהם איתא עה"פ ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים,

ועד"ז פי' מאה"כ וישא יעקב את בניו ואת נשיו, שאת כל הענינים הגשמיים שלו הגביה יעקב להשי"ת. ופרשה זו היא תורה שלמה, תורתו של יעקב, איך שהגביה את כל עניני הרשות שלו להשי"ת ונהיה מהכל תורה. שהתורה מספרת בפרטות את כל מעשיו, ומכל פרט ופרט מעניני הרשות שלו נהיה חלק התורה, שבכל זה טמונים ענינים נשגבים למעלה מכל השגה.

ולאור זה יובן מאמר הרה"ק ר' ברוך ממז'בו' זי"ע, קדושנו קדוש יעקב, שאמר, רבש"ע, קדושנו כמו שהנך קדוש יעקב, הרי מהיכן היתה לו ליעקב קדושה עילאית שכוונ רק מחמת שאתה קדושנו, אם כן קדושנו גם אנו. ומדוע נאמר זאת דוקא על יעקב, אלא משום שזו היתה מדתו של יעקב לתקן ולקדש כל עניני רשות. ועפ"ז יש גם לבאר סדרן של ג' ברכות ראשונות דשמו"ע, דהברכה הראשונה ענינה אהבה שהיא כנגד אברהם, וכמ"ש גומל חסדים טובים וכו' למען שמו באהבה, וכן מסיימים מגן אברהם, וברכת הגבורות היא כנגד יצחק שמדתו גבורה שהוא יראה, ובה אומרים אתה גבור וכו' מי כמוך בעל גבורות, והברכה השלישית שענינה קדושה, אתה קדוש וכו', היא כנגד יעקב אבינו, כנו' דמדתו המיוחדת של יעקב היא קדושה. (ועי' בלבוש סי' קיב שמבאר סדרן של ברכות כנגד אברהם יצחק ויעקב, ומביא מאגדה וכשיעקב פגע בשערי רחמים בבית א"ל והקדיש שמו של הקב"ה אמר הא"ל הקדוש, ועי' עוד בתפא"ש בפר' זו ד"ה מד"א יעקב תיקן).

וכהקדמה לכל זה נאמר בתורה כל פרשת החלום. דהנה יעקב אבינו כאשר יצא מבאר שבע, היה אחר ס"ג שנים בבית יצחק וי"ד שנים אצל עבר, שבאותם השנים הגיע למדרגה העליונה ביותר, שנקרא בחיר האבות, ונתקדש בקדושה עליונה, וכמו שאחז"ל (יבמות עו.) שהיה בן פ"ד שנים ולא ראה טומאה מימיו. וכמרומו בפ' וישכב במקום ההוא, וברש"י, במקום ההוא לשון מיעוט, באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששימש בבית עבר לא שכב בלילה, שהיה עוסק בתורה. ובמשך כל השנים הללו היה קודש קדשים ולא היתה לו כל שייכות לעניני רשות שלא היה לו עסק עמהם. ועתה יוצא חרנה לתרונו של עולם, לעניני העולם הזה ומוטל עליו לקדש את עניני הרשות. וע"כ נאמר ויפגע במקום, וכמאחז"ל (ב"ר סח.) בקש לעבור נעשה העולם כולו כמין כותל לפניו, שיעקב הרי היה קדש קדשים, וכדאיתא במדרש (שם, יג) שהמלאכים ראו זו איקונין שלו חקוק על המרכבה, ועתה בכואו

ואו וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם, שמקשים המפרשים למאי צריך לכתוב וישא יעקב רגליו, שהיה די באומרו וילך יעקב ארצה בני קדם. אכן הפי' בזה שאחר מראה הגבואה בחלומו הגביה יעקב את כל העיניים הארציים. וזהו פי' וישא יעקב רגליו, שהגביה את העיניים הנמוכים ביותר לדרגות הגבוהות ביותר בחי' וראשו מגיע השמימה, ועי"ז כבר היה יכול לילך ארצה בני קדם.

ופסוק זה וישא יעקב רגליו הוא הקדמה לכל הפרשה העוסקת בענין איך שיעקב נשא אשה ואיך שהוליד בנים שבטי י"ה ואת כל העסקים שעסק בהם עקודים נקודים וברודים שכל אלו עיניים קדושים, ועד שמהכל נהיה חלק התורה, הכל הוא מכת וישא יעקב רגליו, שהלך בכח מדת היראה, ועי"ז התעלה בתכלית עם בחי' רגליו המדות

הנמוכות ביותר להשי"ת ונהיה מהכל תורה. וזאת באה התורה"ק להורות בזה עד היכן יכול יהודי להגיע בכח מדת היראה, שבמקום הגרוע ביותר בית לבן שהיו שם כל עיניו כישוף וטומאה שם עשה יעקב קדש קדשים, שזה יתכן רק בכח יראת ה', שהרים גם רגליו להשי"ת.

ויש להוסיף עוד בענין מדתו המיוחדת של יעקב, שהיא מדת הקדושה, ע"פ מד"א בספר מסילת ישרים (פכ"ו) לבאר מאתו"ל טהרה מביאה לידי קדושה, שטהרה וקדושה הם ב' מדרגות, וז"ל, ותראה עתה ההפרש שבין הטהור לקדוש, הטהור מעשיו החומריים אינם אלא הכרחיים וכו' ונמצא שע"ז יוצאים מסוג הרע שבתומריות ונשארים טהורים, אך לכלל קדושה לא באו, כי אילו היה אפשר בלתם כבר היה יותר טוב. אך הקדוש הדבוק תמיד לאלקיו הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים עודנו פה בעוה"ז, והנה איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן כמקדש וכמזבח. וכמאמרם ז"ל (בר"ר פכ"ו) ויעל מעליו א', והנה ה' נצב עליו, האבות הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש, ומעתה המאכל שהם אוכלים הוא כקרבת שיעולה ע"ג האשים כאילו גקרב על גבי המזבח ממש, ובכל מעשיהם הנה הם ממש כמקדש וכמזבח וכו'. עכ"ל. והיינו שטהרה היא שלילת הטומאה, ולמעלה מזה מדרגת הקדוש שמעלה את כל עיניו הגשמיים לרצון ה' והוא עצמו נהפך להיות כמזבח וכמקדש שמקריבים בהם קרבנות להשי"ת וכל פעולותיו הגשמיות הן כקרבת, אכילתו כאכילת קדשים שהיא מצות עשה, וכל צרכי גופו כקרבנות, אשה ריה נישוח לה'. ומדה זו של קידוש כל העיניים הגשמיים עד להיותם חלק התורה היא מדתו המיוחדת של יעקב אבינו. ועל מדרגה זו היה הגילוי הגבואי של החלום, דאמנם עד עתה היה יעקב קדוש וטהור ללא סיג ופגם, ולא ראה טומאה מימיו, אכן כאן הראו ליעקב שעבודתו היא להעלות את כל העיניים

לתקן חלק הרשות נעמדו בפניו כקיר כל עיניו העוה"ז עיני הרשות, איה הדרך להכנס לזה העולם השפל. ויחלם והנה שלם מצב ארצה וראשו מגיע

השמימה, שבזה הראה לו הקב"ה את התשובה על מה שהעיק לו על הלב, כי עיני עוה"ז הם כסלם מצב ארצה אשר ראשו מגיע השמימה, שע"י שאדם עוסק בעיניו הארציים יכול להגיע למדרגות הגבוהות ביותר, ועד ראשו מגיע השמימה, שדוקא דרך העיניים הארציים השפלים יכול להתרומם, דע"י שמתגבר על תאותיו מגיע למדרגות העליונות ביותר. וכמאמר הרה"ק המגיד ממזריץ' זי"ע מלאה הארץ קנייניך, שהעולם הארצי הוא מלא עיניים שאפשר בהם לקנותו ית"ש. היינו שדוקא מהארציות אפשר לקנות להשי"ת, שגם כאשר עוסק בעיניים הארציים יכול להגביהם לדרגות שמימיות, בחי' וראשו מגיע השמימה. ומרומז ג"כ בפסוק שכאשר שלם מצב ארצה היינו גם בשעה שיהודי עוסק בעיניים הארציים צריך להיות או ראשו מגיע השמימה.

והראו ליעקב מן השמים שמדה זו היא שלם מצב ארצה, לכאורה נראית היא כשייכת לעיניים ארציים, אך וראשו מגיע השמימה, עד למדרגות הגבוהות ביותר. והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו, מלאכי א' המה הצדיקים עובדי ה', עולים ויורדים בו, כל עליותיהם הם ע"י מדה זו ע"י שמתקדשים בקדושה עליונה, וכן ח"ו כל ירדותיהם הם ע"י מדה זו. והנה ה' נצב עליו, פירש"י לשומרו, היינו לשומרו בזה בשמירה עליונה, שכאשר יהודי רוצה להתקדש שומר עליו הקב"ה בשמירה עליונה אפילו במה שלמעלה מן הטבע. ואמנם יעקב כבר היה קדוש במדה זו בקדושה מיוחדת שלא מצינו שנאמר כן על שאר האבות, אך מן השמים הראו לו כי מדה זו ראשו מגיע השמימה וניתן להגיע על ידה למדרגות הגבוהות ביותר, מדרגות שלא יכול היה להשיג בהיותו אצל שם ועבר בעוסקו בתורה ועבודה, רק עתה בצאתו אל העולם יכול ע"י מדה זו להגיע לקדש הקדשים בחי' ראשו מגיע השמימה. וזה היה ראשית דבר ה' אל יעקב שנתן לו תשובה על המצב של ויפגע במקום שנעמד בפניו ככותל.

וזהו גם המשך הפסוקים, ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי, במקום הזה פי' בעוה"ז, שיש ה' אפילו במקום הזה, שגם בכל העיניים הארציים יש הדרך איך להגיע להשי"ת ודוקא על ידם יכול להתעלות למדרגות הגבוהות ביותר, ואנכי לא ידעתי, פירש"י שאם ידעתי לא ישנתי, וראיתי במכתב שכתב מרן ארמו"ר בב"א זי"ע לאחז, ואנכי לא ידעתי שאלו ידעתי לא ישנתי ימי ושנתי, וואלט איך גיש פאר שלאפן מיינע יארן.

שיג ושיח (הרב יובתן זקס)

למה יעקב? בקוראנו בסיפורי בראשית אנו שואלים זאת שוב ושוב. יעקב איננו מה שהיה נוח - צדיק תמים ברורותיו המתהלך עם האלוהים. שלא כאברהם, הוא לא עזב את ארצו, את מולדתו ואת בית אביו למשמע קול משמים. שלא כיצחק, הוא לא העמיד את עצמו לעקדה. גם לא היו לו כמו למשה בצעירותו חוש צדק בווער ונכונות להתערב במריבות ולהילחם בעוול. ובכל זאת, אנו קרויים מאז ומתמיד "עם ישראל", צאצאיו של יעקב. דווקא על שמו, דווקא הוא. למה?

נראה לי שהתשובה רמוזה בפתח פרשתנו. יעקב נתון כעיצומו של מסע בין סכנות. הוא עזב את ביתו כי עשו נשבע להורגו אחרי מות יצחק. הוא עומד להצטרף למשק הבית של דודו לָבָן, מקום שבו אורכות לו סכנות אחרות. הוא רחוק מהבית, בודד, פגיע עד מאוד. השמש שוקעת. הלילה יורד. יעקב שוכב לישון, ורואה חזיון מופלא:

וַיַּחֲלֹם וַיְהִי סֵלֶם מַצֵּב אֲרֻצָּה וְרֵאשׁוֹ מְגִיעַ הַשְּׁמַיִמָּה. וַהֲנֵה מְלֹאכֵי אֱלֹהִים עֲלֵימָם וַיְרִידִים בּוֹ. וַהֲנֵה ה' נֹצֵב עָלָיו, וַיֹּאמֶר, "אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ אֲבִירָה וְאַלְהֵי יִצְחָק; הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לָךְ אֶתְנַנֶּה וְלִצְרָעָה וְהָיָה זֶרְעֶךָ עֹשֶׂה אֲרָץ, וּפְרֻצֹת יָמָה וְקִרְמָה, וְצִפְנָה וְנִגְבָּה, וְנִבְרָכוּ בְךָ כָּל מְשֻׁפָּחַת הָאָרֶמָה וּבְזֹרְעָה. וַהֲנֵה אֲנֹכִי עִמָּה, וְשִׁמְרֹתֶיהָ כָּל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתֶּיהָ אֶל הָאָרֶמָה הַזֹּאת; כִּי לֹא אֶעֱזָבָה עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ." וַיִּמָּץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ, וַיֹּאמֶר, "אֲכֹן יֵשׁ ה' בְּמִקְוֵם הַזֶּה, וְאֲנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי." וַיִּירָא וַיֹּאמֶר, "מַה נִּזְרָא הַמִּקְוֵם הַזֶּה! אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשְּׁמַיִם." (בראשית כח, יב-יז)

שימו לב להזרה המרוכעת על המילה "וַהֲנֵה" - ביטוי של הפתעה. שום דבר לא הכין את יעקב לפגישה הזו, ויעקב אף אימרו זאת במפורש: "אֲכֹן יֵשׁ ה' בְּמִקְוֵם הַזֶּה, וְאֲנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי." גם הפועל המספר על הגעתו של יעקב למקום, "וַיִּפְגַּע בְּמִקְוֵם"

(פסוק יא), מבטא פגישה לא מתוכננת. לימים, בלשון חז"ל, נוספה למילה "המקום" המשמעות "הקב"ה" - וכך, על דרך הדרש, אפשר לומר שהפסוק מספר שיעקב נתקל בקב"ה במקרה.

הוסיפו לזאת את מאבקו הלילי של יעקב עם המלאך בפרשת השבוע הבא, והנה לנו תשובה לשאלתנו. גם עם המלאך נאבק יעקב בודד, בלילה, ערב פגישה מפחידה עם עשו. יעקב הוא האיש שתוויותיו הרוחניות העמוקות ביותר באות לו כשהוא לבדו, בלילה, הרחק מהבית, אל מול פני סכנה. הוא האיש הפוגש את אלוהים דווקא כשאינו מצפה לכך כלל, כשדעתו נתונה לדברים אחרים, כשהוא מפתח ואולי אפילו על סף ייאוש. יעקב הוא האיש שבמרחב הלימינלי, באמצע המסע, מגלה כי "אֲכֹן יֵשׁ ה' בְּמִקְוֵם הַזֶּה, וְאֲנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי".

ואכן, יעקב היה לימים לאביהו של עם שמפגשו הקרוב ביותר עם אלוהים התקיים "בְּאֲרֶץ מִדְבָּר וּבְתֵהוּ יַלְל יִשְׁמֵן", כתיאורו של משה רבנו בשירת האזינו (דברים לב, י). ומאז, זהו ייחודו של עם ישראל: היהודים שרדו בגלות אחר גלות, ואף כי תהו תחילה "אֵיךְ נָשִׂיר אֶת שִׁיר ה' עַל אֲדָמַת נְכָרִים?" (תהלים קלז, ד), גילו כי השכינה עדיין שורה בקרבם. גם כשאיברו את כל אשר להם, לא איברו את הקשר לאל חי. שוב ושוב מגלה היהודי: "יֵשׁ ה' בְּמִקְוֵם הַזֶּה, וְאֲנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי".

אברהם נתן לעם ישראל את האומץ להתנגד לאלילי הזמן. יצחק נתן להם את יכולת ההקרבה העצמית. משה לימד אותם להיות לוחמי צדק גלבהים. אבל יעקב נתן להם את הידיעה כי דווקא כאשר הם מרגישים בודדים במיוחד, אלוהים עדיין איתם, עדיין גוסך בהם אומץ לקוות וכוח לחלום.

דוד המלך, משורר תהלים, הוא שנתן לכך את הביטוי הפיוטי העמוק ביותר.

שוב ושוב הוא קורא אל ה' מלב המאפליה, פגוע, בודד, כאוב, פוחד:

העזות שבחוויותינו הרוחניות מתרגשות עלינו לא פעם דווקא כשאיננו מצפים להן כלל, כשאנו קרובים יותר מתמיד לייאוש. כי בזמנים האלה מוסרות מפנינו מסכות המגן. אנחנו חשופים מתמיד - ועל כן גם פתוחים מתמיד אל ה', וה' פותח את שערינו בפנינו. "קרוב ה' לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֵת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ" (תהלים לה, יט). "זִכְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבְּרָה; לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְפָּת, אֱלֹהִים, לֹא תִכְזֶּה" (תהלים נא, יט); ה' הוא "הַרְפֵּא לְשִׁבְרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעֵצְבוֹתָם" (תהלים קמז, ג).

דבי נחמן מברסלב היה אומר כי אדם "צריך לצעוק לאביו שבשמים בקול חזק מעמקי הלב, ואזי השם יתברך שומע קולו ופונה לצעקתו. ויכול להיות שמזה בעצמו ייפול ויתבטל לגמרי כל הקושיות והמניעות הנ"ל" - אותן קושיות ומניעות שהרוויקו אותו מן היכולת להתפלל.

אנו מוצאים את אלוהים לא רק במקומות הקדושים או המוכרים, אלא גם באמצע המסע, לברנו, כלילה. "גם פי אלק פגיא צלמות לא אירא רע פי אתה עקר" (תהלים כג, ד). העמוקה מכל החוויות הרוחניות, הבסיס לכל האחרות, היא הידיעה שאיננו לברנו. ה' אוהו בנו בידנו, גותן לנו מקלט, מרים אותנו כשאנו נופלים, סולח לנו כשאנו כושלים, מרפא את פצעי נשמתנו בכוח אהבתו.

אבי מורי ז"ל לא היה תלמיד חכם. לא הייתה לו הזדמנות ללמוד כל צורכו. הוא הגיע לבריטניה בילדותו כפליט. הוא נאלץ להפסיק ללמוד בבית הספר, וכמו כן אפשרויות החינוך היהודי בימים ההם היו מוגבלות. השגת צורכי המחיה גזלה את מרב זמנה של המשפחה. אבל ראיתי אותו הולך וקוף כיהודי, לא פוחד, לפעמים אפילו קורא ותיגר; משום שכאשר הוא התפלל או קרא תהלים הוא הרגיש בעוז שה' איתו. אמונה פשוטה זו נסכה בו אצילות אנושית וחוסן נפשי.

זו הייתה ירושתו מיעקב אבינו, וזו ירושתנו. גם כי ניפול, ניפול אל זרעותיו המקבלות של אלוהים. גם כי יאבדו אנשים את אמונתם בנו, גם כי נאבדו אננו את אמונתנו בעצמנו, ה' תמיד יאמין בנו. וגם אם נרגיש בודדים עד מאוד, לא נהיה בודדים באמת. ה' איתנו, לצדנו, בקרבנו, קורא לנו לקום על הרגליים ולהמשיך ללכת, כי יש לנו משימה לעשות, משימה שעוד לא השלמנו, משימה שנוצרנו לכצע. לאונרד כהן אומר באחד משיריו כי "בכל דבר יש סדק, וכך נכנס האור". מבעד לסדק שבלב הנשבר חודר אורו של אלוהים. וזה שער השמים.